

- Alev Alatlı, *"Aklın Yolu da Bir Değildir..."*, Ankara: Destek Yayınları, 2009, 168 s.

Değerlendiren: Kenan Sevinç*

Her paradigmanın kendine has bir kozmoloji, geometri ve mantık anlayışı vardır. 17. yüzyıl öncesinde Batı'da skolastik anlayış hâkimdi; kozmoloji görüşü, Hristiyan teolojisine dayanıyordu ve Aristo'nun görüşleri de St. Thomas'ın çabalarıyla dine uygun biçimde yorumlanmıştı. Bilimin kurumsal olarak ortaya çıktığı dönemde kozmolojiyi Newton'un mutlak evreni oluşturmuştur. Newton'un evreni yeniden tasvir eden fizik anlayışının altında Eukleides geometrisi ve Aristo mantığı yatmaktaydı. Bu evren algısının oldukça determinist olduğu ve pozitivist bilim anlayışının ortaya çıkmasında da büyük rol aldığı bilinmektedir. Bu anlayışla birlikte anlamlı olmak bilimsel olmak şeklinde kabul edildiği için dinî, sanatsal ve ahlaki önermeler anlamsız kabul edilmiştir. Bilime, hatları keskin olarak belirlenen olgular dünyasında faaliyet göstermesi rolü verilmiş ve bu faaliyetin kesin bilgiyi elde etmede tek referans olduğu kabul edilmiştir. Oysa 19. yüzyılda fizikte başlayan bunalım, yeni bir paradigmanın gelişini haber vermeye başlamıştı. Makro düzeyde her şeyi muntazam şekilde izah eden klasik fizik, gezegenlerin, galaksilerin ve mikro düzeyde atomların hareketlerini izah edememekteydi. Bu bunalım, beraberinde bir paradigmal değişimi zorunlu kılmıştır. Yeni paradigmanın kozmolojisini İzafiyet Teorisi ve Kuantum Teorisi gibi modern fiziğin iki temel sütunu oluştururken, geometrisini Riemann ve Lobachevsky gibi Eukleides'in aksiyomlarına ters iddialarda bulunan alternatif anlayışlar oluşturmaktaydı. Ama bu yeni paradigmanın mantık anlayışı oldukça sonra ortaya çıkmaya başladı: "Fuzzy Logic". Daha önce *"Schrödinger'in Kedisi"* adlı romanıyla modern fiziğe ilgisini gösteren Alev Alatlı, Kuantum Fiziği'nden hareketle oluşturulan "Fuzzy Logic" ya da diğer adıyla "Pusul Mantık"ı bu eserinde kısaca bizlere tanıtıyor.

Üslup olarak daha çok popüler tarzda, kolay anlaşılır, eğlenceli bir dilin yer aldığı eserin akademik tarzda bir bölümlendirmeye sahip olduğu söylenemez. Nitekim ana konu işlenirken arada tali konulara da değinilmektedir. Esas mevzunun dışında, anadilde eğitimin önemine ve yabancı dilde eğitimin sakıncalarına değinen küçük bir bölümün yer aldığı çalışmada, modernite ve onun ana aksı olan modern bilim anlayışının temeline dair eleştirel bir bakış yer almaktadır. Eserde genel hatları itibarıyla önce Aristo mantığı tanıtılmakta, daha sonra safsata türlerine değinilmekte, sonrasında ise yeni mantık anlayışı üzerinde durulmaktadır. Son bölümde de yeni kozmoloji anlayışlarına vurgu yapılmaktadır.

Aristo mantığından bahsedilirken bir şeyin ya var olduğu ya da olmadığı; bir şeyin ya A ya da A olmayan olduğu ve üçüncü halin imkansızlığı anlatılmakta ve bu mantık anlayışı kısaca "ya, ya da"cı olarak tanımlanmaktadır. Kuantum fiziğinin indeterminist yapısı

* Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ise bize siyah ve beyazın dışında üçüncü bir yol olarak griyi sunmaktadır. Kuantum fiziğinin en önemli isimlerinden olan Heisenberg'in belirsizlikler dünyasında kesin olarak ifade edilen bilimsel önermeler, aslında yüksek olasılıkları olan ama kesinlikleri olmayan önermelerdir. Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, kesinliklerin yerine ve bir şeyin ya A ya da A olmayan olduğu şeklindeki anlayışın yerine; puslu, bulanık, saçaklı bir evren tasvir ederek bizlere yeni bir mantık anlayışını; bu mantık anlayışı da yeni bir bilimsel bakış açısını sunmaktadır. Yazara göre, "Fizik kanunları 'kanun' filan değil... En azından matematiğin $2+2=4$ 'ü gibi kanunlar değil..." (s.14). Yazar, kesinliğin sadece matematikte olduğunu, gerçek dünyada ise kesin doğru ya da kesin yanlış olduğu ispat edilmiş tek bir olgu olmadığını ifade etmektedir. Modern fizik, ışığın parçacık olarak mı, dalga olarak mı ilerlediği sorusuna "hem-hem"ci bir yanıt vermiştir. Işık, gözlemciye ve ölçüm araçlarına göre bazen dalga, bazen de parçacıklardan oluşmaktadır. Yazar, ışığın *hem* dalga *hem de* parçacıklardan oluşması gibi, klasik bilimin temelindeki kesinci Aristo mantığı yerine "hem hem"ci mantığı ikame etmemiz gerektiği fikrini savunmaktadır.

Doğru-yanlış, siyah-beyaz türünden kesinlik iddialarından nefret ederim. Dediğim dedik pozitivistlerden de. Gönlüm, hem davalıya hem davacıya hem de her ikisinin de haklı olamayacağını söyleyen mahkeme katibine hak veren Nasrettin Hoca'dan yanadır. Hayatın böyle bir şey olduğunu düşünürüm çünkü. Ne pür beyaz vardır ne de pür siyah. Ne tam doğru ne de tam yanlış. Kimse bütünüyle haklı ya da haksız değildir. Haklılık haksızlık, doğruluk yanlışlık, siyah beyaz derece meseleleridir. Dünyaya dair hiçbir veri yoktur ki kesin olsun. Nitekim, Einstein bile demiş: "Matematik kanunları, gerçeği yansıttıkları sürece kesin değillerdir. Kesin olduklarında da gerçeği yansıtmazlar." (s.15).

Eserde Batının keskin düşünme tarzının Aristo menşeli ve yeni mantık anlayışının ise Doğu menşeli olduğu ifade edilmektedir. Nitekim tarih boyunca Doğu; puslu, mistik, dağınık bir tarzda betimlenegelmiştir. "Fuzzy"nin kelime anlamı da saçaklı, dağınık, müphem, puslu demektir. Aristo'nun siyah-beyaz mantığının karşısında Buda'nın hem siyah hem de beyaz mantığı konulmaktadır (s.17). Burada altını çizmemiz gereken bir husus var ki o da yazarın, İslam dünyasını Doğulu değil Batılı olarak görmesidir. İslam dünyası da bir dönemde Eski Yunan'a dönmüş, bir Rönesans yaşamıştır. İslam medeniyetinin kökeninde de Aristo'nun derin izleri vardır. İslam felsefesinin Meşşai Ekolü'nde özellikle bu tesir çok daha aşikârdır. Dolayısıyla yazar, Doğu derken İslam dünyasını dışarıda bırakmaktadır:

Diyeceğim, bir "Doğu" arayacaksak, Doğu, Buda'dadır, Şinto'dadır, Zen'dedir. Bizim Batılıdan farkımız, görelî bir yoksulluktan ibarettir. Bu bağlamda, Huntington'u da fevkalade kaba, hatta zevzek bulurum. Sadece o değil, Batı entelijansiyasının hemen tümü, nice dir çok kötü bir sınav veriyor (s. 55).

Kitabın bir sonraki bölümünde yazar, bizlere mantığın temel kavramlarını örneklerle, basit bir tarzda anlatıyor. Mantığı gereksiz bir ders olarak gören üniversite öğrencilerinin dillerinden düşürmedikleri bir örnekleri vardır:

- Bütün nadir bulunanlar değerlidir.
- Kör at da nadir bulunur.
- Öyleyse kör at da değerlidir.

Bu örnekten hareketle de mantığın gereksizliği, saçmalığı vurgulanır. Aslında burada kastedilen "Logic" anlamında mantıktır. Ancak bu eser, kolay bir şekilde buradaki saf-satayı bize göstermektedir. Buradaki örnek, biçimsel safsatadır, çünkü ilk öncülü yanlışır. Yazar buna benzer örneklerle safsata türlerini bizlere anlatıyor. Örnekler ise basından, özellikle de köşe yazılarından alınmış. Yazar eserin yaklaşık üçte birini bu safsatalara ve örneklerine ayırmaktadır.

Bir sonraki bölümde ise yazarın bize sunduğu yeni mantık anlayışının resmi netleşmeye başlıyor:

Klasik mantık dediğimiz, karşıt kutuplarla (siyah – beyaz, 0 – 1) haşır neşir olan mantıktır; diyalektik mantık, ayrı ayrı ele aldığı (siyah – beyaz, 0 – 1) kutupları bir sistem dahilinde birleştiren mantık, çok-değişkenli mantık ise bu kutuplardan birisinin diğerine dönüşüm sürecindeki değişimlerle ilgilenen mantık. Her üçü de aynı araçları kullanıyorlar: Öncüller ve vargı; tanımlama, sınıflandırma, tümevarım ve tümdengelen kıyas, analiz ve sentez. Buna karşın, gerek klasik mantık gerekse diyalektik mantık kutupların arasında kalan değerleri yok sayarlarken (ki buna Tertium non datur, yani üçüncü bir ihtimal yok ilkesi deniyor) çok-değişkenli mantık bu değerleri de hesaba alıyor. Yani, hep ya da hiç değil, biraz neredeyse, bir dereceye kadar gibi nüanslara yer veriyor. Böylece, akıl yürütme sürecinde, bugüne kadar güldüğümüz olsa olsa yöntemi geçerlilik kazanıyor (s. 147).

Artık bilimsel olarak ispat edildiği gerekçesiyle kesinliği vurgulanmaya çalışılan "Tek Doğru"lar yoktur. Dolayısıyla kitabın başlığında da kullanıldığı şekliyle aklın yolunun bir değil birkaç olduğu ve bunun da mantıksal bir çelişiklik oluşturmadığı ortaya konmaya çalışılmaktadır.

"İkinci Aydınlanma ve Yeni Kozmoloji" başlığını taşıyan son bölüm, özellikle teologları ilgilendiren bazı problemleri konuları ele almaktadır. Bu bölümde ciddi bir sorgulama ile karşı karşıya kalıyoruz. Bilim, baş döndürücü hızda ilerliyor ve yeni bulgular oldukça ilginç. Örneğin bir gün nano robotlar, öldükten sonra dondurulmuş cesedi onarmaya başarlarsa ne olur? Bilimsel gelişmeler karşısında nasıl bir tutum sergilemeliyiz?

Vatikan'ın Hristiyan ilahiyatını bilimle barıştırmak için özel birimler oluşturduğunu ve çalışmalar yürüttüğünü gıpta ile ifade eden yazar, bizim ilahiyat fakültelerimizin ise fizik ve kozmolojiden bihaber oluşunu hayret ve esef ile karşılıyor. Bu kaniya ise bir ilahiyat fakültesinin telefonuna çıkan bayanın, sizde kozmoloji öğretiliyor mu, sorusuna gülerken olumsuz yanıt vermesiyle ulaştığı anlaşılıyor (s. 168). İslam'ın Hristiyanlığa benzer biçimde bilimle bir çatışma içerisine tarih boyunca girmemiş olması ve

Hristiyanlıktaki gibi kurumsal bir yapıda olmaması, İslam teolojisini bilimle uzlaştırma gayretiyle bilime yönelen teologların varlığını ve sayısını sınırlı tutmuş olabilir. Nitekim Müslüman âlimlerin böyle bir kaygılarının olduğu da tartışılır. Kitabın büyük bölümünü oluşturan safsatalar kısmında yazarın bahsettiği “Genelleştirme Safsatası”na (*Fallacy of Converse Accident*) düşmemeye özen göstererek bilimsel gelişmelerin teolojik yorumlarına ilişkin çok fazla çalışma olmadığı konusunda yazara katılmakla birlikte, bu alanda yapılmış araştırmaların olduğunu, birçok yüksek lisans ve doktora tezi yapıldığını belirtmek gerekir.

“Aklın yolu da bir değildir” iddiası; yeni bir mantık anlayışı ortaya koymaktan ziyade, kendi anlayışı ve inancı dışında doğru hiçbir anlayış ve inanış olmadığını iddia eden anlayışların mugalata olduğunu ortaya koymaktadır. Yani çoğulcu anlayışlara kapı açan bir yaklaşımı vardır ki bu yönüyle okunmaya değer bir eser olduğu söylenebilir.